

ФОЛЬКЛОР МИКУЛИНЕЦЬ ХІХ–ХХ СТ. В ІСТОРИЧНІЙ ПРОЄКЦІЇ: МІЖ ПАМ'ЯТТЮ, МІФОМ І ЛОКАЛЬНОЮ ІСТОРІЄЮ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1 (55)

УДК: 398.22:908(477.43–21Микулинці):81.

DOI: [https://doi.org/10.24144/2663–6840/2026.1.\(55\).78–84](https://doi.org/10.24144/2663–6840/2026.1.(55).78–84)

Капуста А. Фольклор Микулинець ХІХ–ХХ ст. в історичній проєкції: між пам'яттю, міфом і локальною історією; кількість бібліографічних джерел – 8; мова українська.

Анотація. Стаття присвячена аналізу локального фольклору Микулинець (нині адміністративний центр однойменної громади на Тернопільщині) ХІХ–ХХ ст. у історичній перспективі, що дозволяє розглядати його не просто як вторинне відображення минулого, а як автономну форму колективної пам'яті та історичної свідомості громади. На основі легенд, переказів і оповідок, зіставлених із письмовими джерелами, фотографіями і матеріальними пам'ятками та життєписом історичних особистостей, простежено механізми, завдяки яким історичні факти трансформувалися у фольклорні сюжети.

Основними завданнями дослідження є: узагальнення усних оповідей, зафіксованих у Микулинцях, аналіз їхньої взаємодії з письмовими та візуальними джерелами, визначення хронологічних і соціальних умов формування легенд, дослідження функцій фольклору в межах громади, а також порівняння легендарних сюжетів із відомими історичними фактами з метою визначення характеру фольклорного переосмислення минулого.

Метою дослідження є виявлення механізмів, за допомогою яких історичні факти, події та реальні об'єкти перетворювалися на фольклорні сюжети, наділені символічним і емоційним змістом.

У статті аргументовано, що більшість відомих сьогодні легенд сформувалися або набули завершеної форми у модерну добу, часто у відповідь на соціальні потрясіння, втрати або зміну історичного середовища. Аналіз демонструє, що фольклорні оповіді виконували не лише розважальну або повчальну функцію, а й відігравали важливу роль у формуванні уявлень громади про власну історію, моральні норми та межі допустимої поведінки. Проаналізовано процеси, завдяки яким фольклор перетворював реальні події, матеріальні пам'ятки та історичні особистості у символічні перекази, що відображають соціальні, моральні та емоційні переживання громади. Особливу увагу присвячено методології роботи з місцевими легендами, зокрема питанням хронології, авторства та взаємодії усної традиції з письмовими й візуальними джерелами.

У підсумку зроблено висновок, що фольклор Микулинець є важливим джерелом для дослідження історичної пам'яті, оскільки дозволяє реконструювати не лише події минулого, а й способи їх емоційного та ціннісного осмислення в середовищі громади, де усна традиція постає не як відгомін давнини, а як жива система, здатна адаптувати історичний досвід до потреб сучасного суспільства.

Ключові слова: Микулинці, місцевий фольклор, легенди, ХІХ–ХХ ст., історична пам'ять, історична проєкція, палац, замок.

Формулювання проблеми. Локальний фольклор Микулинець ХІХ–ХХ ст. не слід розглядати лише як відтворення історичних фактів – він функціонує як автономна система символічних оповідань, що трансформує реальні події, матеріальні об'єкти та історичних осіб у колективну пам'ять громади. Проблема дослідження полягає у визначенні механізмів цієї трансформації та соціальних, хронологічних і культурних чинників, що формують микулинецькі легенди, перекази й оповідки, а також у з'ясуванні ролі фольклору в осмисленні історії та формуванні моральних уявлень місцевої спільноти.

Аналіз досліджень. Дослідження фольклору Микулинець ґрунтується на комплексному, міждисциплінарному підході, який поєднує кілька джерел і методів аналізу. По-перше, це вивчення письмових матеріалів – архівних документів, літописів та епістоляріїв ХVII–ХVIII ст., що дозволяє простежити історичне середовище та зафіксовані факти, на яких згодом формувалися усні оповіді. По-друге, особливу увагу приділено вербальним свідченням і записам місцевих жителів, що зберегли пам'ять про події, звичаї та легенди, які не увійшли до офіційних джерел. По-третє, використання візуальних

матеріалів – старих світлин, історичних та ботанічних об'єктів, планів парку, дозволяє відновити просторовий і естетичний контекст оповідань і легенд.

Такий комплексний підхід дає змогу не лише реконструювати історичні події, а й оцінити вплив фольклору на формування історичної свідомості громади, показуючи, як легенди і перекази відображають соціальні цінності, емоційні переживання та уявлення громади про минуле.

Мета статті, завдання. Метою цієї статті є дослідження фольклору Микулинець в історичній перспективі, як системи уявлень про минуле, сформованої в умовах модерного та пізньомодерного суспільства. У центрі уваги – не історична точність окремих легенд, а механізми їх виникнення, трансформації та закріплення в колективній пам'яті громади. Такий підхід дозволяє розглядати фольклор не як спотворену історію, а як альтернативну форму історичного знання, що функціонує за власними законами.

Іншою метою, яку ставив перед собою автор, було прагнення до критичного осмислення поданих зразків місцевих легенд і міфів із науково-історичної перспективи, водночас без їх знецінення як са-

мобутніх фольклорних пам'яток, що потребують уважного й зваженого аналізу.

Методи та методика досліджень. Дослідження місцевого фольклору Микулинець у історичній перспективі поєднує кілька підходів. По-перше, *мікроісторичний аналіз* дозволяє розглядати окремі сюжети та історико-архітектурні об'єкти як концентровані носії соціальної пам'яті. По-друге, використання методів *memory studies* допомагає відокремити історичне ядро від пізніших інтерпретацій і простежити, як пам'ять передавалася між поколіннями. По-третє, *принципи історичної антропології* дозволяють зосередитися на функціях цих оповідей у спільноті, а не лише на їхній фактологічній точності.

Фольклорні тексти (перекази, легенди, оповідки), зафіксовані в ХХ ст., розглядаються у поєднанні з письмовими та вербальними джерелами (епістолярними матеріалами, історичними нарисами, спогадами), візуальними свідченнями (світлинами першої третини ХХ ст.) та матеріальними об'єктами. Таке зіставлення не ставить за мету заперечення достовірності фольклорних оповідань. Навпаки, воно дозволяє простежити, як конкретна подія чи факт поступово перетворювалися на міф і знаходили своє місце в колективній пам'яті громади адже в основі міфу лежить «...масове, колективне переживання, яке виступає як спосіб витлумачення дійсності за допомогою продукування образів, що ототожнюються із окремими явищами реальності» [Ясь 2009].

Фольклорний масив Микулинець вирізняється не лише значним обсягом, а й помітною хронологічною нерівномірністю: більшість відомих сьогодні місцевих легенд сформувалися або набули завершеної форми в ХХ ст., попри те, що саме поселення має давню документальну історію, зафіксовану з ХІ ст. Ця обставина є принципово важливою для розуміння регіональної міфотворчості, адже вона вказує не на безперервну традицію усного передання, а на ретроспективне конструювання минулого.

Розглядаючи фольклор Микулинець у історичній перспективі, неможливо оминати його соціальну функцію. Саме вона дає ключ до розуміння того, чому одні сюжети міцно укорінилися в колективній пам'яті, тоді як інші зникали без сліду або так і залишалися в межах особистих спогадів. У ХІХ–ХХ ст. місцевий фольклор виконував передусім не інформаційну, а об'єднавчу роль – він формував уявлення громади про власне минуле і вибудовував систему цінностей.

Виклад основного матеріалу. Для більшості микулинецьких легенд характерною є чітка моральна поляризація персонажів. «Пани», можновладці чи військові ватажки у них майже завжди наділені гіпертрофованими рисами – або шляхетністю й трагічністю, або жорстокістю й демонічністю. Простолюдни ж, навіть коли залишаються другорядними героями, виступають носіями здорового глузду. Така структура не випадкова: вона відображає минулий соціальний досвід громади, який у фольклорі був переосмислений у зручній для колективної пам'яті формі.

Окремої уваги потребує взаємодія фольклору з матеріальними слідами минулого і окремими ландшафтними елементами. У Микулинець ці об'єкти стали своєрідними опорними точками історичної уяви, навколо яких формувались легенди. Показово, що чим менш зрозумілими були їхнє первісне призначення чи походження, тим активніше вони обростали міфами.

Зруйнований і давно позбавлений оборонної функції замок у фольклорній уяві перетворюється на простір таємниць: підземних ходів, захованих скарбів і прикладів героїчної оборони. Натомість палацово-парковий комплекс Реїв, як знак уже іншої історичної епохи, стає сценою приватних драм, любовних історій і моторошних смертей. У такий спосіб навколишній ландшафт у фольклорі чітко розмежується за функціями: військово-політичні сюжети тяжіють до замку, тоді як емоційно-психологічні концентруються навколо палацово-паркового ансамблю.

Цей поділ відображає не лише механізми локальної пам'яті, а й зміну самого способу осмислення минулого. Замок репрезентує «велику історію», а палац і парк, натомість, уособлюють історію приватну, де на перший план виходять людські почуття, страждання та індивідуальна доля. Таке розділення є характерним для фольклору ХІХ–ХХ ст. і цілком вписується в загальноєвропейську тенденцію романтизації минулого.

Показовою в цьому сенсі є легенда про «*дерево, що росло корінням догори*» біля палацу Реїв. Сюжет легенди вибудований за класичною схемою мелодраматичного любовного конфлікту, де поєднуються соціальна нерівність, заборонене почуття і трагічна розв'язка. Центральною фігурою оповіді постає донька власників палацу Реїв, закохана в простого садівника, що обслуговував палацовий парк. Ключовим об'єктом драми стає химерне дерево, яке в уявленні оповідачів «*виросло догори корінням*» як матеріалізація батьківського прокляття й водночас доказ щирості почуттів [Михно 2011, с. 29].

У стислому викладі ця любовна історія звучить так: «*Польські графи Реї, котрі колись були власниками Микулинецького палацу, мали єдину доньку, яка звалася Грабіна. Дівчина була дуже красивою та розумною, а тому заможні батьки готували для неї велике майбутнє. В маєтку Реїв був дуже розкішний парк, а доглядав його молодий садівник. Він вирощував такі дивовижні рослини, що вся знать з'їздилась полюбуватись парком в Микулинець*» [Михно 2011, с. 29–30].

Далі легенда розгортається відповідно до ustalених жанрових моделей. Молода Грабіна прогулюється парком палацового комплексу та закохується в садівника, почуття якого виявляються взаємними. Мелодраматична напруга зростає, коли однак приходить до батьків дівчини просити дозволу на шлюб, однак отримує різку відмову, підкріплену символічним прокляттям: мовляв, швидше виросте дерево догори корінням, ніж вони погодяться на цей союз. Садівник не відступає і обіцяє

здійснити неможливе. Його слова викликають лише насмішки, після чого його виганяють, а дівчину фактично ізолюють від зовнішнього світу.

Наступної весни під вікнами палацу з'являється химерне дерево з перевернутою кроною, однак навіть цей знак не змінює позиції батьків. Кульмінацією оповіді стає смерть дівчини, яку вранці знаходять замкненою у власній кімнаті. Трагічну розв'язку доповнює самогубство садівника, який, за легендою, наступного дня після похорону коханої, повісився на тому самому дереві. Таким чином, легенда завершується типовим для романтичної традиції мотивом подвійної загибелі закоханих [Михно 2011, с. 30].

Важливо підкреслити, що жоден із драматичних епізодів легенди не має документального підтвердження. Історична особа, яка стала прототипом героїні оповіді – *Марія Гелена Рей* (пол. *Maria Helena Rey, 1881–1927*) – прожила порівняно тривале життя і померла від інфекційної хвороби у віці 46 років, а не внаслідок любовної трагедії. Це дозволяє розглядати легенду не як викривлену біографію конкретної людини, а як художнє переосмислення соціальних уявлень про кохання і заборону.

Матеріальним підґрунтям легенди стало реальне дерево – ясен із надзвичайно густою та асиметричною кроною, який завдяки уяві місцевих жителів набув форми «*дерева догори корінням*». За певного ракурсу і за умови розвиненої уяви його гілля справді могло сприйматися як коріння, винесене догори. Світліни першої третини ХХ ст. – поч. ХХІ ст. засвідчують існування цього дерева та дозволяють простежити його місце в композиції палацового парку. Водночас відсутність упродовж багатьох років системного догляду за насадженнями, сприяла збереженню незвичної форми крони, яка згодом стала основою для формування легенди. Саме це дозволяє говорити про фольклорну раціоналізацію простору, коли незвичне потребує пояснення через людську драму. Зникнення самого дерева, яке засохло та було ліквідоване в 2007 р., не призвело до зникнення легенди, а, навпаки, закріпило її в колективній пам'яті як символ утраченого минулого. Цей приклад показує, як модерний фольклор трансформує реальних історичних осіб та матеріальні об'єкти у символічні оповідні конструкції, надаючи їм нових значень і глибшої емоційної сили.

Показовим є й те, що поруч із «*деревом закоханих*» ріс інший, не менш потужний ясен, однак жодних оповідок із ним не пов'язано. Це підкреслює вибірковість фольклорної уваги та роль символічної інтерпретації окремих об'єктів ландшафту.

Легенда про «*дерево, що росло догори корінням*», є репрезентативним прикладом романтичного міського фольклору ХІХ–ХХ ст., у якому реальний природний об'єкт стає рушієм художнього осмислення простору. Її структура тяжіє до загальноєвропейських мелодраматичних схем і демонструє, як мікроісторія вписується у ширші культурні уявлення.

Таким чином, ця легенда про «дерево закоханих» не є свідченням конкретних історичних фак-

тів, а прикладом того, як громада через символіку кохання, заборони й смерті надає емоційного змісту навколишньому простору та перетворює ландшафт у носій історичної пам'яті.

Інший, значно темніший пласт міфотворчості репрезентує оповідка, записана зі слів місцевої мешканки – *Галини Дудик*, про «*графиню, яку вели по під руки до гробу*». Цей сюжет демонструє трансформацію романтичної легенди у готичну історію, де центральною стає не історія кохання, а моторошний обряд переходу між життям і смертю. Важливо, що тут маємо справу вже не з анонімним давнім переказом, а з чітко локалізованою родинною пам'яттю, датованою першою третьою ХХ ст. Це дозволяє розглядати оповідку як форму міського фольклору, що виникає на перетині особистого спогаду, чуток і уявлень про «незвичайну смерть».

Оповідка була записана автором зі слів *Галини Дудик* в 2022 р.: «*Моя мама, жителька Чорторив (село Чорторія до 1964 р., нині – Мироліубівка у складі Великоберезовицької селищної громади на Тернопільщині – авт.), розповідала таку історію про микулинецьку графиню, яку, коли вона померла, вели по під руки до гробу. Мамі тоді було приблизно років десять – народилася вона в 1912 році. Чи могла бути правдою ця байка, чи то була лише фантазія малої дитини, яка, хоч і бачила подію на власні очі, домислила її по-своєму, сказати важко.*

Мені завжди хотілося дізнатися, як усе було насправді: чи згадується десь цей випадок і в якому контексті. Хоч мені вже 77 років, цікавість не зникає, я навіть пам'ятаю, де була та могила графині. Пам'ятаю також, що мама розповідала: нібито та графиня була закохана в простого хлопця – конюха, але батьки не дозволили їй з ним побратися, і вона отруїлася. Казали, що панна була незаміжня, і вели її по під руки в білому платті молоді похорони і було багато людей, які збіглися із всіх навколишніх сіл. Розповідь про цю історію пам'ятає навіть моя дочка, яка тоді була ще зовсім малою. Нас ця історія завжди дуже смішила, а мама ображалася, що ми їй не вірили. При цьому хочу зауважити: мама мала надзвичайну пам'ять на події – пам'ятала не лише дати, а й погоду, яка була в той час, і щиро дивувалася, коли хтось щось забував. Шкода, що вже немає свідків цієї цікавої історії, і ми, ймовірно, так і не дізнаємося, що ж було насправді.

Цей сюжет є готичною інтерпретацією попередньої легенди про *Марію Рей*, де також було фатальне кохання і трагічна смерть закоханої. Тема поховання в цій версії, розкрита у формі моторошної страшилки, що акцентує страх і містичність смерті.

Аналіз відомих фактів дозволяє зробити кілька висновків. По-перше, подія, згадана *Галиною Дудик*, теоретично могла відбутися в 1927 році, коли померла 46-річна *Марія Гелена Рей*. Тоді «свідку» було не «в межах 10 років...», а близько 15 років, отже спогади вже не дитячі й могли трансформуватися менш суб'єктивно, ніж у ранньому віці. Відомо, що *Марія Рей* померла від тифу. Вірогідно,

через небезпеку зараження оточуючих, гріб з тілом на похороні був закритим, тому правдивість історії про те, що мертву «вели по під руки до гробу» є мало ймовірною. Цю обставину можна розглядати як класичний приклад виникнення міського фольклору – історія формується не з фактів, а через колективну уяву й емоційне переосмислення події.

По-друге, мати Галини Дудик могла спостерігати або чути щось близьке за суттю. Можливо, тяжко хвору Марію Рей переносили чи виводили з палацу, або ж робили спеціальні посмертні фотографії на пам'ять – практика, яка була поширена в Європі на поч. ХХ ст. Тоді померлих садили в спеціальне крісло, де фіксувалися голова і тулуб, повіки відкривали і приклеювали аби вони не закривалися. Такі світлини робили навіть із мертвими немовлятами. Для сучасного сприйняття це здається дивним, але для тієї епохи така практика була нормою. Можливо, саме ці спогади та враження лягли в основу оповіді Галини Дудик.

Спроби раціонального пояснення цього сюжету, зокрема гіпотеза про післясмертну фотографію або спотворене сприйняття реальної події, не заперечують фольклорної природи оповідання, а радше виявляють механізм його формування. Ідеться про своєрідну пам'ять без документальної опори, яка компенсується емоційною достовірністю розповіді.

Підсумковий аналіз микулинецьких «міських легенд» показує, що вони виникають на перетині особистої пам'яті, соціальної свідомості і широких культурних уявлень про смерть, кохання і трагедію. Міський фольклор не обмежується репродукцією фактів, він трансформує історичні події в символічні оповіді, підсилюючи емоційний і драматичний ефект. Водночас він фіксує повсякденне сприйняття незвичного, демонструючи, як громада інтегрує особисті спогади в колективну пам'ять. Таким чином, подібні оповіді виконують функцію своєрідного «соціального дзеркала», де історія, традиція і фантазія поєднуються в одному сюжеті.

Наявність у Микулинях замку, як домінуючого символу минулого, значно посилила ці процеси. Саме замок став генератором як романтичних легенд, так і масштабних історичних міфів, зокрема переконання про мережу підземних ходів, що нібито поєднували його із всіма навколишніми твердинями. Такі сюжети характерні для України загалом і свідчать про універсальність моделі колективного історичного мислення, а не про місцеву унікальність.

Особливе місце у фольклорній історичній проекції займає легенда про облогу Микулинецького замку 1675 р., записана Петром Медведчуком в 1981 р. Тут уже маємо справу з літературно опрацьованою легендою, яка свідомо або підсвідомо відхиляється від історично достовірних джерел, замінюючи складну і неоднозначну реальність війни чорно-білою схемою героїчної оборони гарнізону та підступного ворога. Порівняння цього сюжету з бароковими епістолярними джерелами XVII та XVIII ст. яскраво демонструє, як змінювалися акценти історичної пам'яті залежно від ідеологічних

і культурних потреб епохи.

Аби не перевантажувати читача надмірною кількістю деталей, необхідно обмежитись цитуванням лише окремих фрагментів легенди, які є найбільш репрезентативними для її змісту та образної структури. Уже початкові абзаци демонструють виразну орієнтацію на епічну манеру оповіді з широким залученням ремісничого та міщанського середовища, що створює ефект загальноміської мобілізації перед загрозою облоги: «Не спали ковалі, теслярі, бондарі, м'ясники, водогони. Замкова зала га виставляла на мури гармати, ядра, звозила смолу, віск, ганчірки... Пекли хліб, м'ясо... На замкову площу вийшла військова залога і міщани. Як тоді велось, слово виголосив вїт міста» [Медведчук 2012, с. 3].

Подальший розвиток сюжету засвідчує добру обізнаність автора (або авторів) легенди з типовими схемами опису воєнних дій ранньомодерної доби. Зокрема, акцент на тривалій обороні, використанні артилерії і смоли відповідає усталеним уявленням про облоги замків XVII ст.: «Диміли по всій околиці бочки зі смолою на сполох, що сила-силенна турків насувається чорнотою на Микулиниці. Кипіла скрізь робота для оборони» [Медведчук 2012, с. 3].

Диалогічні вставки, що передають тривожні настрої захисників, надають оповіді емоційної напруги та драматизму. Особливої уваги заслуговує епізод із «листом турецького візира», який вводить у легенду мотив підступних переговорів: «П'ятнадцять днів і ночей йшла оборона замку. Турки не могли підступити до стін твердині. На них сипались ядра, гаряча смола, вогняні плахти. Вороги гинули, як мухи восени. Бісалися турецькі старшини, втрапили надію на здобуття замку. Шістнадцятий день облоги минув спокійно, турки відійшли. Той спокій викликав збентеження у замку:

- Щось лихе задумали бусурмані...
- Може, вичікують свіжих сил?
- Якийсь підступ готують! Щось задумали сучі діти!
- А може, залишать нас і підуть геть?

І ніч минула спокійно. А на ранок під мурами замку з'явилися турецькі послі. Гнали перед собою двох микулинецьких міщан, веліли їм передати лист турецького візира. Брами не відкривали, а на поданих шнурках витягли на мур тих двох. Зібралися у замку на раду, читали листа. «Візир великої Туреччини, син ясного сонця і всього Сходу повелитель знімає облогу замку і чекає завтра ваших посланців для переговорів у моє шатро на микулинецькій горі. Як покладете викуп золотом, то ми запевняємо вас гонором його величності султана, що залишимо ваше місто і нікому не спаде навіть волосок з голови...» [Медведчук 2012, с. 3].

З історичного погляду існування такого листа є мало ймовірним, оскільки візир Османської імперії Фазил Ахмед-паша у 1675 р. не перебував під стінами Микулинецького замку. Припущення про можливу плутанину з особою паші Ібрагіма Шишмана лише частково пояснює ситуацію. Навіть якщо образ «візира» є узагальненим символом

ворожої влади, легенда свідомо персоніфікує загрозу, надаючи їй максимальної ваги й авторитетності. Саме це уособлення дозволяє надалі вибудувати кульмінаційний момент – зраду, порушення «*гонорового слова*» та катастрофічні наслідки для міста.

Фінал легенди, у якому замок зруйновано, мешканців вирізано або взято в ясир, а саме місто спалено, має виразний повчальний характер: «*На переговорах візир вів себе дуже ласкаво. Визнав слабкість турецького війська перед сильними мурами микулинецького замку, видав завірену грамоту, що мирно піде з Микулинець, дав тридцять своїх заложників у замок на доказ слова гонору. Заложників мали тримати в підземеллі до виплати туркам викупу і повного перемир'я з обох сторін.*

Повірили, на своє горе, гоноровому слову і грамоті візира, збирали викуп, зняли облогу замку, дехто повернувся до своїх домівок. А турки чекали слушного часу. Захотили замок, вирізали у ньому всіх до ноги, схопили багатьох мешканців міста і ганебно стратили. Зруйнували замок, спалили місто, забрали великий ясир.

Ворогові не вірте ніколи! – так гомонять руйни микулинецького замку» [Медведчук 2012, с. 3].

Завершальна формула – «*Ворогові не вірте ніколи!*», перетворює оповідь із опису конкретної події на узагальнений морально-історичний урок, адресований не лише сучасникам уявної облоги, а й пізнішим поколінням слухачів.

Легенда про оборону Микулинецького замку є показовим прикладом фольклорної інтерпретації воєнних подій, у якій історична достовірність поступається місцем символічному осмисленню досвіду війни. Її основна функція полягає не у фіксації конкретних фактів, а у формуванні колективного уявлення про небезпеку довіри до ворога, ціну необачності та трагічні наслідки дипломатичної наївності. Детальний аналіз джерел дозволяє зіставити легендарну версію з письмовими документами, зокрема епістолярною збіркою *Анджея Залуського* (пол. *Józef Andrzej Załuski* бл. 1650–1711) «*Epistolarum chistorico-familiarium*» та літописом *Яна Юзефовича*, які ознайомлюють із перипетіями історичної оборони Микулинецького замку 1675 р. Це дозволяє визначити, які елементи легенди відповідають історичним фактам, а які – творчій реконструкції [Załuski 1709, р. 535–541, 554–575; Сборник лѣтописей 1888, с. 204].

Історичні джерела дозволяють говорити про захоплення замку, однак не підтверджують ані присутності візира Османської імперії під його мурами, ані складної дипломатичної гри з грамотами, заручниками й урочистими переговорами. Ці елементи є типовими для літературного оформлення оповідей про облоги та відображають радше загальноєвропейські уявлення про східну підступність, ніж реальні військово-політичні практики того часу.

Порівняння легенди про оборону Микулинецького замку з реальним перебігом подій 1675 р. виразно демонструє механізми фольклорного переосмислення історичної поразки. Кампанія 1675 р. була складовою польсько-турецької війни 1672–

1676 рр. і мала характер швидких, часто фрагментарних воєнних дій, у яких ключову роль відігравали мобільні турецько-кримськo-валаськi загони. Відомо, що основні сили під проводом паші Ібрагіма Шишмана перебували під Збаражем, звідки здійснювалося управління операціями проти низки замків Поділля та Галичини, зокрема Микулинець [Пришляк 2016, с. 37; Ганусевич 2022, с. 118].

Принципово важливою є відмінність у трактуванні наслідків поразки. Першоджерела інформують про втрату лише керівників оборони замку – осіб, які відповідали за організацію опору і, відповідно, несли персональну відповідальність за спротив османському війську [Сборник лѣтописей 1888, с. 204]. Така практика цілком вписується в норми воєнного часу XVII ст., коли покарання мало показовий характер і було спрямоване на еліту, а не на повне фізичне винищення залогів.

Натомість у легенді відбувається радикальне узагальнення трагедії: страчено «*всіх до ноги*» оборонців, місто спалено, мешканців або знищено, або забрано в ясир [Czolowski 1892, s. 28; Медведчук 2012, с. 3]. Це свідоме розширення масштабу катастрофи не є випадковим. Легенда перетворює конкретну військову поразку на колективну травму, де відповідальність і страждання лягають на всю громаду, незалежно від реальної участі її членів в обороні. У результаті історична страга лише керівників трансформується в уявне знищення всіх оборонців – такий образ емоційно переконливіший і водночас пояснює руйнацію замку та занепад міста як наслідок фатальної помилки – довіри до ворога.

Поєднання реальних історичних декорацій із вигаданими персонажами й ситуаціями дозволяє розглядати цю легенду як літературно-історичний міф, сформований значно пізніше за описувані події. Вона віддзеркалює не стільки хід облоги 1675 р., скільки пізніші уявлення громади про минуле, травматичний досвід воєнних спустошень і потребу морального пояснення катастрофи. Водночас її слабким місцем є повна відсутність згадки про підриг замкових укріплень, яка відображена у першоджерелах, позаяк знищення частини фортифікацій спричинило поразку оборони [Załuski 1709, р. 575].

Це викликає певні сумніви з погляду історичної логіки. Якщо припустити, що легенда сформувалася ще у XVII ст. і передавалася усно протягом двох століть, то подія такого масштабу, як підриг башти чи ділянки мурів, наслідки якого мешканці Микулинець могли безпосередньо спостерігати у 1675 р., навряд чи була б повністю витіснена з колективної пам'яті. Відсутність навіть побіжної згадки про цю подію дозволяє припустити або пізніше літературне оформлення легенди, або її свідому селекцію, зорієнтовану не на фіксацію конкретних історичних деталей, а на створення узагальненого образу героїчної оборони.

Можна констатувати, що легенда про оборону Микулинецького замку фіксує не фактичний перебіг подій 1675 р., а вже пізніше вироблену колективну інтерпретацію поразки. Вона переносить історичну відповідальність із вузького кола керівників на всю

громаду. Тому легенда про оборону замку є важливим джерелом для дослідження історичної пам'яті, де реальні події трансформуються у застережливу оповідь, покликану підтримувати відчуття спільної долі та історичної спадковості громади.

Висновки. Фольклор Микулинець відіграє роль альтернативної історії. Легенди, перекази та оповідки не прагнуть до фактологічної точності, а натомість відображають колективні уявлення про події, суспільні ролі та моральні цінності. Саме це робить фольклор цінним джерелом для історика: він дозволяє відновити не самі події, а способи їх осмислення, що виявляють історичну свідомість громади та її систему цінностей. Матеріал, зафіксований в Микулинцях, наочно показує необхідність ширшого, міждисциплінарного підходу, який поєднує історію, історичну географію та усну традицію. Лише тоді фольклор постає не пережитком минулого, а живою системою, що адаптує історичний досвід до потреб сучасності.

Особливо показовим є співвідношення усної традиції з письмовими та візуальними джерелами. Фольклорні сюжети часто «чіпляються» за документальні факти чи фотографії, але з часом розвиваються самостійно, підкоряючись логіці колективної уяви, а не історичної точності. Це вимагає від дослідника розрізнення історичного ядра сюжету, пізніших інтерпретацій та елементів, що забезпечують життєздатність легенди в конкретному соціальному середовищі.

У випадку Микулинець така стратифікація дозволяє уникнути крайнощів: некритичного сприйняття фольклору як усної хроніки та повного його знецінення як ненадійного джерела. Саме баланс між цими підходами відкриває можливість повноцінного

історичного прочитання місцевої усної традиції.

Важливе значення мають питання хронології та авторства фольклорних текстів. Значна частина легенд, які сьогодні сприймаються як «давні», виникли здебільшого в кін. XIX або першій пол. XX ст. Усвідомлення цього факту змінює напрям дослідження: замість пошуків умовної первісної версії на перший план виходить аналіз соціального середовища, у якому легенда була створена й прийнята громадою. Особливо цінними є записи, зроблені від конкретних носіїв пам'яті із зазначенням імен, родинних зв'язків і обставин побутування текстів. Вони дають змогу простежити шляхи передання фольклорного знання та зрозуміти роль окремих «ретрансляторів».

Фольклор Микулинець XIX–XX ст. постає як багатовимірний простір, у якому переплітаються пам'ять, уява та історичний досвід. Його аналіз дозволяє не просто описувати окремі легенди, а бачити, як громада осмислювала власне минуле та надавала йому зрозумілі форми. Саме в цьому вимірі микулинецький фольклор стає повноцінним джерелом, здатним пролити світло на ті аспекти минулого, які не зафіксовані в архівних документах, але залишили слід у колективній свідомості громади.

У підсумку можна стверджувати, що фольклор Микулинець не конкурує з академічною наукою, але заповнює ті прогалини, де документальна історія мовчить або здається надто загальною. Легенди, перекази й оповідки не прагнуть точності, а створюють зрозумілу й емоційно переконливу картину минулого, де історичні факти, архітектурні об'єкти та колективні переживання формують цілісне, хоч і символічне відображення локальної історії.

Література

1. Ганусевич Н. Микулинецький замок, пам'ятка оборонної архітектури: міжнародний досвід та шляхи популяризації культурної спадщини. *Наукові записки*. Збараж. 2022. № 12. С. 117–122.
2. Медведчук П. Бойові дії під мурами оборонної фортеці. Легенда про 15-денну облогу замку. *Вісник історії краю*. № 3 (61) 2012. Збараж. С. 3.
3. Михно Н. Скарби твого селища: Микулинці. Львів: Астролябія, 2011. 47 с.
4. Пришляк О. Польсько-турецька війна 1672–1676 років на Тернопільщині. *Матеріали науково-практичної конференції «Хотинщина в період польсько-турецьких війн XVII століття»*. Хотин, 2016. С. 36–42.
5. Ясь О. Міф історичний. Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла–Мі. Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во Наукова думка, 2009. 790 с. URL: https://history.org.ua/?termin=Mif_istorychny (дата звернення 08.01.2026).
6. Сборникъ лѣтописей, относящихся къ исторіи Южной и Западной Руси. Типографія Г. Т. Корчакъ-Новицкаго. 1888. URL: <http://litopys.org.ua/sborlet/sborlet.htm> (дата звернення 10.01.2026)
7. Czolowski A. Dawne zamki i twierdze na Rusi Halickiej. We Lwowie. 1892. 86 s.
8. Załuski A. Epistolarum historico-familiarium. T. I. Brunsberge. 1709. 883 p.

References

1. Hanusevych N. (2022) Mykulynetskyi замок, pamiatka oboronnoi arkhitektury: mizhnarodnyi dosvid ta shliakhy populyaryzatsii kulturnoi spadshchyny [Mikulyntsi castle, a monument of defensive architecture: international experience and ways of promoting cultural heritage]. *Naukovi zapysky*. Zbarazh. № 12. S. 117–122 [in Ukrainian].
2. Medvedchuk P. (2012) Boiovi dii pid muramy oboronnoi fortetsi. Lehenda pro 15-dennu oblohu zamku. [Military actions beneath the walls of the fortress. The legend of the 15-day siege of the castle]. *Visnyk istorii kraiu*, №3 (61) 2012. Zbarazh. S. 3. [in Ukrainian].
3. Mykhno N. (2011) Skarby tvoho selyshcha: Mykulyntsi. [Treasures of your town: Mykulyntsi]. Lviv: Astroliabiiia. 47 s. [in Ukrainian].

4. Pryshliak O. (2016) Polsko-turetska viina 1672–1676 rokov na Ternopilshchyni. [The Polish–Ottoman war of 1672–1676 in the Ternopil region]. *Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii «Khotynshchyna v period polsko-turetskykh viin XVII stolittia»*. Khotyn [in Ukrainian].
5. Yas O. Istorychnyi mif. Entsyklopediia istorii Ukrainy: T. 6: La-Mi. Redkol.: V. A. Smolii (holova) ta in. NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. Kyiv: V-vo Naukova dumka, 2009. 790 s. URL: https://history.org.ua/?termin=Mif_istorychny (Data zvernennia 8.01.2026) [in Ukrainian].
6. Sbornyk letopysei, otnosiashchykhsia k ystoriy yuzhnoi y zapadnoi Rusy. (1888) Typohrafiya H.T. Korchak-Novitskoho. URL: <http://litopys.org.ua/sborlet/sborlet.htm> (Data zvernennia 10.01.2026) [in Latin].
7. Czolowski A. (1892) Dawne zamki i twierdze na Rusi Halickiej. We Lwowie. s. 86 [in Polish].
8. Załuski A. (1709) Epistolarum historico-familiarium. T.I. Brunsberge. 883 p. [in Latin].

FOLKLORE OF MYKULYNTSI IN THE 19TH–20TH CENTURIES IN A HISTORICAL PERSPECTIVE: BETWEEN MEMORY, MYTH AND LOCAL HISTORY

Abstract. The article is devoted to the analysis of the local folklore of Mykulyntsi (currently the administrative center of the eponymous community in the Ternopil region) of the nineteenth and twentieth centuries from a historical perspective. This approach makes it possible to view folklore not merely as a secondary reflection of the past, but as an autonomous form of collective memory and historical consciousness of the community. On the basis of legends, traditions, and oral tales, compared with written sources, photographs, material monuments, and historical figures, the study traces the mechanisms through which historical facts were transformed into folkloric plots.

The main objectives of the research are: to systematize oral accounts recorded in Mykulyntsi; to analyze their interaction with written and visual sources; to identify the chronological and social conditions under which legends were formed; to examine the functions of folklore within the local community; and to compare legendary plots with established historical facts in order to determine the nature of folkloric reinterpretations of the past.

The aim of the study is to identify the mechanisms by which historical facts, events, and real objects were transformed into folkloric plots endowed with symbolic and emotional meaning.

The article demonstrates that most of the legends known today either emerged or acquired their finished form in the modern era, often in response to social upheavals, losses, or changes in the historical environment. The analysis shows that folkloric stories fulfilled not only entertaining or didactic functions, but also played an important role in shaping the community's understanding of its own history, moral norms, and the boundaries of acceptable behavior. The study describes how folklore transformed real events, material monuments, and historical figures into symbolic tales reflecting the social, moral, and emotional experiences of the community. Particular attention is paid to the methodology of working with local legends, especially issues of chronology, authorship, and the interaction of oral tradition with written and visual sources.

In conclusion, the article argues that the folklore of Mykulyntsi constitutes an important source for the study of historical memory, as it allows for the reconstruction not only of past events, but also of the ways in which they were emotionally and value-wise interpreted within the community. Oral tradition thus appears not as a mere echo of antiquity, but as a living system capable of adapting historical experience to the needs of contemporary society.

Keywords: Mykulyntsi, local folklore, nineteenth–twentieth centuries, historical memory, legends, oral tradition, palace, castle, historical perspective, romanticization of the past.

© Капуста А., 2026 р.

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.01.2026
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 26.02.2026
Дата публікації: 29.03.2026

Андрій Капуста – керівник гуртків Мишковицького ліцею Тернопільської області, незалежний дослідник, філобрикер, смт. Микулинці, Україна; kapustaandriy@gmail.com; <https://orcid.org/0009-0008-5501-1141>

Andriy Kapusta – Head of Extracurricular Clubs at Myshkovychi Lyceum, Ternopil region, Independent Researcher, Brick Collectors, Mykulyntsi, Ukraine; kapustaandriy@gmail.com; <https://orcid.org/0009-0008-5501-1141>